

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 3 (Aralık/December 2020), s. 123-148
|| Geliş Tarihi-Received: 18.10.2020
|| Kabul Tarihi-Accepted: 30.11.2020
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675

Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Ahvâl-i Kıyâmet

A Work Written in Old Anatolian Turkish: Ahval-i Kıyâmet

Mutlu Melis ÖZGERİŞ*

Öz

Ölüm ve ölüm sonrası, insanın yaratılışından bu yana merak ettiği bir konu olmuştur. Farklı inançlarda ve dinlerde bu konulara dair birtakım açıklamalar yapılmıştır. İslamî inanç doğrultusunda da kıyamet, ahiret, mahşer gibi kavramlarla ölümden sonraki hayata getirilen açıklamalar, kaynaklarından birini din oluşturan edebiyatımızda kıyâmetnâme türü başlığında ele alınmıştır.

Kıyâmetnâme türü; ölüm, kıyametin kopması, kıyametin alametleri, kıyametin hâlleri, mahşer yeri, cennet ve cehennem gibi konulardan bahsedildiği bir nazım türüdür. Manzum veya mensur şekilde kaleme alınan bu türdeki eserlerde sade bir anlatımla ve dikkat çekici, etkileyici tasvirlerle ölümden sonra yaşanacaklar anlatılmıştır. Ayrıca bu eserlerde insanın dünya hayatında yaptıklarının ahiret yaşamına etki ettiği, iyi bir Müslüman olup dinî gereklilikleri yerine getirmenin önemi vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada kıyâmetnâme türündeki manzum bir ahvâl-i kıyâmet örneğine yer verilmiştir. Eserin şekil ve muhteva özellikleri incelenmiş, manzume transkripsiyonlu olarak Latin harflerine aktarılmıştır. Geç dönemde istinsah edildiği anlaşılan bu metin, hem Eski Anadolu Türkçesi döneminin özelliklerini ihtiva etmesi hem de kıyâmetnâme türüne örnek olması yönüyle dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, kıyamet, tür, mesnevi.

Abstract

Death and post-death has been a subject that man has been curious about since its creation. A number of explanations have been made on these issues in different beliefs and religions. In line with the Islamic belief, explanations brought to life after death with concepts such as doomsday, the hereafter and apocalypse are discussed under the title of the type of doomsday in our literature, one of which is the religion.

Kıyâmetnâme type; it is a type in which subjects such as death, the break of doomsday, the portents of doomsday, the states of doom, the place of judgment, heaven and hell are mentioned. In such works, written in poetical or prose, the experiences after death are explained with a simple narrative and striking and impressive depictions. In addition, in these works, it is emphasized that what people do in the worldly life affects the life of the hereafter, and the importance of being a good Muslim and fulfilling religious requirements.

In our study, an example of type ahvâl-i kıyâmet in the type of kıyâmetname is included. The form and content features of the work were examined and transferred to Latin letters in type

* Öğr. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi ATATÖMER, Erzurum/Türkiye, e-posta: mmelis.yardimci@atauni.edu.tr, ORCID: [0000-0002-1393-8669](https://orcid.org/0000-0002-1393-8669).

transcription. This text, which is understood to have been copied in the late period, is remarkable because it contains the characteristics of the Old Anatolian Turkish period and is an example for the type of doomsday.

Key Words: Classical Turkish literature, doomsday, type, mesnevi.

Giriş

Kalkmak, dikilip ayakta durmak manasındaki kıyam kökünden gelen kıyamet kelimesi; dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurunda durma, bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması anlamlarını da bünyesinde barındırmaktadır. İslam inancının üç temel esasından birini oluşturan kıyamet veya ahiret konusu, sayısı yüzleri aşan ayetlerde ve müstakil surelerde ele alınmıştır. Kıyametle ilgili yaygın olan görüş, herkesin kıyametinin kendi ölümüyle başlayacağı şeklindedir. Ölüm de tasavvuf ve ahlaka dair eserlerde anlatılırken uyarıcı ve korkutucu bir vasıta olarak kullanılmış ve dehşet verici tasvirleri yapılmıştır. *Kuran'* da da küfür ve inkâr yolunu tutanların, zulmedenlerin, Müslüman topluma karşı kin besleyip dinî hayat alanında çifte şahsiyet ortaya koyanların ölüm hâllerinin elem verici olacağı ifade edilmiştir. Buna karşılık dünyada iman edip dürüst davrananların hiçbir korku ve üzüntüye kapılmadan hak ettikleri cennet mutluluğuyla sevinecekleri bildirilmiştir.

Kıyamet hâlleri kavramı ise kıyametin başlamasından itibaren yaşanacakları ihtiva eden bir kavramdır. Bunlar; sûra üfleniş, ba's, haşir, hesap, cennet ve cehennem durakları olarak sayılabilir. *Kuran-ı Kerim'* de kıyametin fiilen kopması "sûra üflenmek" şeklinde ifade edilirken; on ayette geçen "sûr" ile aynı manada kullanılan "nâkûr" kelimeleri, yer aldıkları ayetlerin muhtevaları çerçevesinde ele alındığında da üflenişin iki defa olacağı anlaşılmaktadır. Bunların birincisi, yer küresinin bağlı bulunduğu kozmik sistemin değiştirilmesini; ikincisi de bütün ölümlerin diriltiye kabirlerinden hesap meydanına hareket etmesini sağlayacaktır. "Uykudan uyandırmak, yeniden diriltmek" anlamındaki gelen ba's ise sûra ikinci üflenişle başlayacaktır. "Toplamak, bir araya getirmek" manasındaki haşir, yeniden diriltilen insanların hesap meydanına sevk edilmesi anlamına gelirken; toplanılacak yere de "mahşer, mevki (durup bekleyecek yer) veya arasat (birleştirilmiş boş araziler)" denilmektedir. "Saymak, hesap etmek, hesaba çekmek" manalarına gelen hesap (hisab), arasat meydanında toplandıktan sonra sual, kitap, mizan ve iyiliklerle kötülüklerin hesaplanması gibi ahiret hâllerini kapsar. Kıyamet hâllerinin sonuncusu ise, ebedî saadet ve ebedî hüsrân yeri olarak tanıtılan cennetle cehennemdir. *Kuran-ı Kerim'* in birçok ayetinde bu iki kavram karşılıklı olarak zikredilmekle birlikte Araf suresinde aynı adla anılan üçüncü bir mekândan söz edilmektedir (Topaloğlu 2002: 516-22).

En önemli kaynaklarından biri İslamiyet inancı olan edebiyatımızda da kıyamet ve kıyametin hâlleri, özellikle Eski Anadolu Türkçesi devrinde sıklıkla ele alınan bir konu olmuştur. 13-15. yüzyıllarda Eski Anadolu Türkçesi şeklinde adlandırılan bu dönemde yazılan dinî-ahlaki ve tasavvufi eserler; mesnevi nazım şekliyle, ortalama 100-500 beyit arasında, çoğunlukla müellifi meçhul, genellikle aynı el yazması içerisinde birbiri ardına sıralanmış, imla, vezin, kafiye gibi teknik kusurların fazla görüldüğü eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhteva yönünden ise kıyametin özellikleri, cennet ve cehennem, buradakilerin hâllerini anlatan ve *ahvâl-i kıyâmet*, *kıyâmet-nâme*, *ahvâl-i mahşer*, *dâstân-ı mahşer*, *mahşer-nâme*, *ahvâl-i âhiret*, *ahvâl-i kabr/kubur*, *ahvâl-i mevt/mevâtâ* gibi adlarla yazılan bu kitaplar, bazen aynı eserin farklı nüshaları bazen de benzer ya da aynı muhtevalı başka eserler olabilmektedir (Köksal 2016: 367-68). Bu itibarla da edebiyatımızda, kıyametin kopacağını anlatan manzum ve mensur pek çok eser ortaya çıkmış ve kıyametnâme oluşmuştur (Güzel 2012: 454). Bu devirde yazılan pek çok manzum ahvâl-i kıyâmetler,

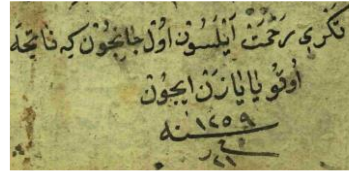

İslamiyet'i yeni kabul eden topluluklara ahiret, kıyamet, ölüm gibi bir takım dinî konuları basit bir dille anlatma çabasının bir sonucudur. Daha sonraki dönemlerde de yazılacak eserlere model olmakla birlikte, eski inanç ve kültürün de aktarılmasını sağlamıştır (Şengün 2019: 47).

1. Ahvâl-i Kıyâmet'in Şekil ve Muhteva Özellikleri

Metin başlığından adının *Hazâ Ahvâl-i Kıyâmet* olduğu görülen eser, Ankara Millî Kütüphanesi'nin Bolu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda, 14 Hk 79/5 numarada *Manzûme-i Ahvâl-i Kıyâmet* adıyla kayıtlıdır. Sırtı kahverengi meşin mukavva cilt içerisindeki yazma 218x140-165x115 mm ölçülerindedir. Cedveller, başlıklar ve bazı ibarelerin kırmızı mürekkeple, metnin siyah is mürekkebiyle yazıldığı görülen eserde yer yer mürekkepler dağılmıştır. Metinde harekeli nesih yazı tercih edilmiştir. Ayrıca yazmada satır sayısı farklılaşır. 14 Hk 79 numaraya kayıtlı yazmanın içerisinde; 1b-101b varakları arasında Süle Fâkî'nin "Hikâyet-i Hazret-i Yûsuf" adlı mesnevisi yer almaktadır. Bu mesnevinin bitiminde;

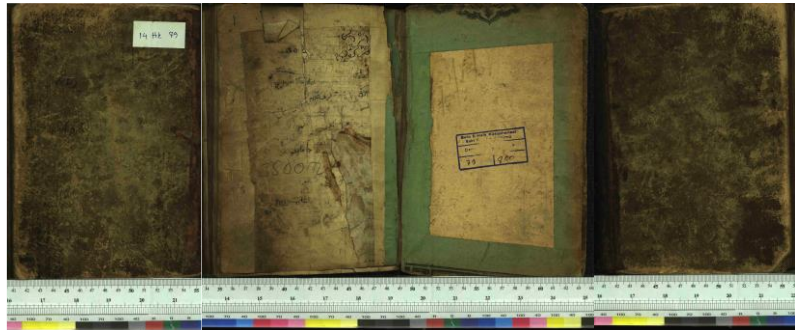
Tanrı rahmet eylesün ol cân için
Ki Fâtihâ okuya yazan için
Sene 1259 fi 21 Rebî' ül-evvel

tarihi atılmıştır. 1259/1843 yılında istinsah edildiğinin anlaşıldığı eserin devamında dinî içerikli başka metinler de yer almaktadır; fakat bunların bitiminde ne müstensihe ne de bitiş tarihlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

102a-153b arasında *Mevlid Hikâyeleri*, 153b-157a arasında *Hazâ Destân-ı Kesükbaş*, 157a-162a arasında *Hazâ Destân-ı Hazret-i İsmâ'ülüñ Kurbân Oldıgıdur*, 162a-169b arasında *Hazâ Ahvâl-i Kıyâmet*, 169b-196b arasında *Hazâ Kitâb-ı Ervâhnâme Mü'ellifât-ı Şeyh Muhammed*, 196b-203a arasında *Hikâyet-i Kırk Armağan*, 203b-219b arasında *Hazâ Kitâb-ı Muhammed Hanifi*, 220a-256b arasında *Hazâ Kitâb-ı Gazâvât-ı 'Ali-i İslâm-ı Cumhûr* (sonu eksik) manzumeleri bulunmaktadır.

Yazmanın son sayfaları eksiktir. İç kapakta Bolu İl Halk Kütüphanesi'ne ait demirbaş numarasının yer aldığı mühür bulunmaktadır. Yazmanın; kapak, ilk ve son sayfa resimleri aşağıdaki şekliyledir:

Resim 1: Dış ve iç kapak.

Resim 2: Yazmanın ilk ve son sayfası.

Bu çalışmanın konusu olan *Ahvâl-i Kıyâmet*, yukarıda bahsettiğimiz kitabın 162a-169a varakları arasında yer almakta, toplam 207 beyitten oluşmaktadır. Mesnevi tarzında kaleme alınan eser, çift sütun ve 14 satır hâlinde yazılmıştır.

Başı: *Ol iki ‘âlem güneşi Muştafâ*
‘Âleme rahmet ola önden soña
Ol gice varmış idi mi‘râcına
Gökleri seyr eyledi ucdan uca

Sonu: *Derdine dermân ola çün Muştafâ*
Vir şalavât karışasın ol şafa
Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilât
Vir şalavât Muştafâya hoş-nihâd

Eserin son beytinde, birçok mesnevîde olduğu gibi, yazıldığı kalıp bir dize ile verilmiştir: Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilât/Vir şalavât Mustafâya hoş-nihâd (207). Buna göre mesnevî, fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün (fâ‘ilât) kalıbı ile yazılmıştır. Fakat metnin hece veznine uyum sağlaması adına bir yönüyle hecenin 11’li kalıbına göre yazıldığı da düşünülmektedir. Türk şairler, klasik şiir geleneğinde verdikleri ilk eserlerde genellikle daha önce kullandıkları hece veznine uygun ve yakın aruz kalıplarını kullanmaya başlamışlardır. Bu kalıp da hece vezninin 11’li sistemine uymakta (İçli 2020: 39-40) ve metindeki bazı okumalar da bu duruma işaret etmektedir. Örneğin; aşağıdaki beytin her iki dizesinde, aruz kalıbı gereği açıklık-kapalılık/kısalık-uzunluk uyumuna uymayan kelimeler bulunmaktadır:

Âhîret kayup dünyâyı seveler
Dünyânun ardına düşüp kıovalar (29)

Ayrıca metinde bazı dizelerde hece eksikliği veya fazlalığı görülmektedir. Örneğin; aşağıdaki beytin ikinci dizesinde hece sayısı 12’dir:

Âdem ata deye ben suç işledüm
Emrini terk eyleyüben buğday yidüm (154)

Metinde başlık ve nakarat beyti, cedveller kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nakarat beyti ise şu şekildedir:

Ger seversün ‘aşk ile Muhammedi
Vir şalavât yâ Muhammed ümmeti

Müstensih mesnevîyi bitirdikten sonra da “Temmet tâmâm oldı ve’s-selâm” ibaresine yer verir.

Yazma içerisindeki ilk mesnevinin sonuna düşülen kayıttan 19. yüzyılda istinsah edildiği görülen eser, Eski Anadolu Türkçesinin dil hususiyetlerini bünyesinde barındırır. Metin bu döneme ait kelime dağarcığına, ek kullanımına, ayrıca dönemim en belirgin özelliği olan sade dil yapısına sahiptir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde Arapça ve Farsça kelime kullanımı azdır. Kullanılanlar ise halkın anlayabileceği kelimelerden oluşmaktadır (Köktekin 2008: 2). Böyle bir anlatıma sahip mesnevide, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait ek kullanımı ve örnekleri (beyit numaralarıyla) ise şöyledir:

- +dUr: köpridür (8)
- +(n)Uñ (tamlama hâli eki): şamunuñ (113)
- +(n)Uñ (iyelik eki): cânuñ (10)
- +ñUz: kıluñuz (183)
- +Um: adum (182)
- +UmUz: yolumuz (7)
- +Am: Şuçluyam (155)
- ğİl: bağışlağıl (194)
- IsAr: kalısar (49)
- ñUz: kıluñuz (183)
- mE+dİn: İçmedin (36)
- (y)U: ağlaşu (157)
- (y)Up: gelüp (163)
- Up+dUr: olupdur (182)
- (y)AlUm: añlayalum (7)
- (y)IcAk: varıcağ (86)
- (y)Ub+An: İşidüben (77)
- E+gEl-Üp: dönegelüp (142)

Sade ve anlaşılır bir dille yazılan mesnevide vezin kusurları görülmektedir. Ayrıca Arapça ve Farsça bazı kelimelerin yazımı değiştirilerek imlaya uydurulmuştur. Örneğin; “burâk” kelimesi “bûrak” şeklinde yazılarak vezne uygunluk sağlanmıştır.

Muhteva yönünden ise metin, kıyamet hâllerini anlatmaktadır. Metinde, her bir kıyamet hâlinin anlatımına başlanmadan önce, okuyucuya dinlemesi yönünde uyarı yapılan bir beyit yer alır:

*İşit imdi mahşer ehli hâlini
Kimsene anda yürümez şalını (74)*

*Şamuyı vaşf eyleyem diñle saña
Ger kulağ açar iseñ benden yaña (110)*

*Yine geldüñ bir kıyâmet hâline
Diñle imdi anlaruñ ahvâline (149)*

Mevlid geleneğine uygun şekilde, meclislerde okunmak üzere yazıldığı izleri (Mahdum 2010: 151) aşağıdaki salavata davet edilen beyitte görülmektedir:

*Derdine dermân ola çün Muştafa
Vir şalavât qarışasın ol şafa (206)*

Dehşet verici kıyamet sahnelerinin, cehennem anlatımlarının bulunduğu eser, İslam inancına uygun bir muhtevaya sahiptir. Ayet ve hadislerle meal yoluyla gönderme

yapılan metin, Hz. Muhammed'in miraçta cennet ve cehennemi görüp onları ahabına anlatmasıyla başlar. Akabinde kıyametin alametleri sıralanır. Sonrasında Allah'ın İsrâfil'e sûru üflemesini emretmesi ve sûrun her üflenişinde yaşanacaklardan bahsedilir. Mahşer yeri ve mahşer ehlinin hâli anlatıldıktan sonra da cehennem vasf edilir. Bu bölüm bitince de, müminlerin sırasıyla Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve nihayetinde Hz. Muhammed'e gidip meded istemeleri ve Allah'ın Hz. Muhammed'e ümmetini verip onları bağışlaması anlatılır.

Mesnevinin konusunu şöyle özetleyebiliriz: İki âlem güneşi, âlemlere rahmet Hz. Muhammed, miraç gecesinde gökleri seyrederek, cennet ve cehennemi görür. Ahabına gelerek beyan kılar. Cenneti vasf edince ahabı sevinip üzüntüden azat olurken; cehennemi anlattığında inleyip yürekleri dağlanır. Müstensih de "Şimdi bana kulak ver!" deyip mahşer yerini anlatmaya başlar. İnsanın ilk kıyametinde Azrail gelip onun canını alır. Mezar içinde sual başlar. Orada kişinin gideceği yerin ateş olup olmadığı, Münker'e verilen doğru cevapla belli olur. Ulu kıyamette ise; zamanın beyleri zalimdir, kadılar rüşvet alır, âlimler ilim ile amel etmez, yaşlılar zina eder, gençler fasıktır, kadınlarda hayâ yoktur, herkes din yolundan uzaktır, kardeş kardeşe acımaz, komşu komşuyu aşağı görür, zengin ve fakir faizcidir, zengin fakire zekât vermez, salavat terk edilmiş ve dünyevi arzular ön plana çıkmıştır. Evler çok yüksek, gözler aç, meyhaneler dolu, mescitler sessiz, halk yolunu şaşırılmış, kimse Allah'a doğru tapmıyordu. İşte bunlardan sonra kıyamet kopar.

Allah sûru üflemesini İsrâfil'e emreder. İsrâfil sûru üfleyince sûrun sesi yere ve göğe ulaşır. Bütün mahlûkat sersem, şaşkın, aklını yitirmiş bir vaziyette olur. Taşlar aşağı yıkılır, gök yere dökülür. İkinci sûr üflenince de yer ve gök ehlinin hepsi ölür. Baki Allah, "Mülk benim diyenler nerede? Mülk kiminmiş, gözünü aç, gör!" der. Allah bir yele emreder ve o yel iğne deliğine kadar her yerde eserek dağları birbirine vurur, doğudan batıya her yeri düzler. Gökler parçalanır, ay ve yıldızlar dökülür, deniz kurur. Dünya yaratıldığından beri ölüp toprak altında olan mahlûkatı yer, dışarı atar. Allah İsrâfil'e tekrar emreder ve o, üçüncü kez sûru üfler. Bütün yer ve gök dirilir, bütün canlar cisminde girer. O gün Hz. Muhammed, ümmet diyerek ağlar. Cebrail ona cennetten elbise, taç getirir. Mikail'in elinde cennet kıyafeti, İsrâfil'in elinde bir bayrak, Azrail'in elinde binek, Hz. Muhammed'i hazırlarlar ve o, burağa binip arş gölgesine gelir.

Cehennem ağzı açılmış, heybeti, ateşi ortaya çıkmıştır. Mizan kurulur. Cehennem ağzındaki sırat, cennet ve cehennemlikleri ayırır. Mahşer ehlinin bazısının amel defteri karadır ve onları zebaniler ateşe atar. Bazılarının ise amel defteri aktır ve onlar cennet girer. Mahşerde soyun, kim olduğunun önemi yoktur. Herkes işlediğinden hesaba tutulur. Zina edenler, hırsızlık yapanlar, insan öldürenler cehennemde toplanır ve onların bütün vücut azaları yaptıklarına tanıklık eder. Bazı kimseler de sıratı yel gibi, kuş gibi geçer. Bunlar, Allah âşıklarıdır. Cennete varır, hoş yiyip içerler. Sıratı geçemeyip düşenler ateş içinde kaynar, pişer, her günleri bin yıl gibi olur.

Cehennem ağzını açıp "Ya Allah! Bana yemek ver." der. Melekler kâfirleri bölük bölük cehenneme getirir. Cehennem ise yedi kattır. En aşağısı Sair'de kâfirler, ikinci kat Sakar'da münafıklar, üçüncü kat Sübur'da müşrikler, dördüncü katta zalim padişahlar, beşinci kat Haviye'de ilmiyle amel etmeyen âlimler, altıncı kat Hatame'de zina edenler, yedinci kat Gayya'da giybet edenler, malı eksik satanlar, Kur'an'ı terk edenler yanacaktır.

Tövbe etmeyenler, cehenneme girmeden tövbe eder. Cehennem içinde ateşten dağlar vardır. Zebaniler ateşten daha yücedir. Her yılan dev gibidir. Zebaniler kâfirleri tutar, yüzü üstüne sürer ve cehenneme bırakır. Boyunlarına ateşten zincirler takar ve onları ateşe atarlar. Akrepler, yılanlar onlara sokar. Dilleri, Allah'ı ikrar etmedikleri için

cehennem ateşi çığner. Tekrar tekrar aynı şeyleri yaşayıp Malik'e gelip yiyecek istediklerinde, Malik bunlara zakkum yedirir. Susadıklarında cehennemın sıcak suyundan verir. Bu ebedî ateş içinde, Allah'ı inkâr ettikleri için yanarlar.

Diğer bir kıyamet hâlinde ise mahşer ehlinin bütün müminleri toplanıp Hz. Âdem'e varırlar. Ona meded için yalvarırlar; fakat o, "Ben suç işleyip Allah'ın emrini terk ettim. Allah'tan sizi dileyemem." der. Nuh peygambere gitmelerini söyler. Onlar da ağlaşıp Hz. Nuh'a gelir; fakat yine aynı cevabı alırlar. Hz. Nuh, Hz. İbrahim'e gitmelerini söyler. Hz. İbrahim de kendisine yalvarıp meded isteyenlere günah işlediğini ve Hz. Musa'ya gitmeleri gerektiğini söyler. Mahşer yerinde Hz. Musa'yı bulup Allah'tan onları dilemesini isterler; fakat o da benzer cevap verir. Onları Hz. İsa'ya yönlendirir. Hz. İsa'nın katına varan müminlere aynı cevabı veren Hz. İsa, onları Hz. Muhammed'e gönderir. Allah'ın habibine gelirler. Ondan şefaahat isterler. Hz. Muhammed de Allah'tan onları bağışlamasını diler. Allah da bütün iman ehlini ona verdiğini, mümin kullara cenneti durak eylediğini; kâfirlerin ise cehennemde ebedî kalacağını söyler. "Derde derman Hz. Muhammed'e salavat verin." denilerek metin sonlandırılır.

2. Metin

Ahvâl-i Kıyâmet adını taşıyan bu metin, Mahdum'un (2010) makalesinde ele aldığı Destân-ı Arasât ile benzerlikler göstermektedir. Tarihi belli olmayan bu eserler; özellikle başta ve sonda bulunan beyitlerin örtüşmemesi, Kuran-ı Kerim'den alıntı yapıp yapmama, esas hikâyeyi anlatan beyitlerdeki kelime ve kafiye-redif farklılıkları gibi hususlar noktasında ayrılmaktadır. Buradan hareketle aynı kişiye ait mesnevinin farklı müstensihler elinde yazıldığı izlenimi vermektedir. Müstensihin tasarrufunun çok olması dolayısıyla, edisyon kritik yapılmasıyla doğru bir metin ortaya koyulamayacağı düşünüldüğünden elimizdeki nüsha olduğu hâliyle çalışmamıza alınmıştır. Mesnevisinin elimizdeki nüshasını Latin harflerine aktarırken (transkripsiyon) eserin aslına en uygun şekilde, bütün ses işaretleri ve imla hususiyetleri muhafaza edilerek metin kurulmaya çalışılmıştır. Metin kurulurken aşağıdaki hususlara dikkat edilmiştir:

- Metnin aslında bulunan yazım şekline ve harekelere bağlı kalınmıştır. Harekeler ses uyumuna göre okunmuştur.
- Arapça ve Farsça kelimelerin başına gelen edat ve ön ekler kısa çizgi konularak ayrı yazılmıştır.
- Nida edatı â (إ) ise kelime sonuna bitişik kabul edilmiştir.
- Harf-i tarif eki (el-ال) Arapça aslına uygun olarak şemsi ve kameri harfler doğrultusunda belirtilmiştir.
- Özel isimler, yer adları, eser adları vb. büyük harfle yazılmıştır ve bu kelimelere gelen ekler ayrılmamıştır.
- Nakarat beyti italik yazılmıştır.
- Başlık, koyu renkle belirtilmiştir.
- Her bir beyte sıra numarası verilmiş ve varaklardaki beyitlerin yeri sol üst köşesinde belirtilmiştir. Örneğin; 163a ifadesi 163. varığın a yüzünde bulunan beyitleri ifade etmektedir.
- Farsça tamlamalarda kesre-i izafet, ünlü uyumuna göre -ı ya da -i şeklinde okunmuştur.
- İki kelime arasına yazılan atıf vavı ayrı yazılmış ve "u, ü, vu, vü" şeklinde çevrilmiştir.
- Hemzeye kürsü olan ى'ler kısa ünlü şeklinde gösterilmiştir: دَائِمٌ dâ'im gibi.
- Metinde bazı kelimelerin yapım ve çekim ekleri kelimedenden ayrı yazılmıştır. Bunlar metin çevrilirken kelimeyle bütün hâlinde yazılmıştır.

- Birleşik Türkçe kelimelerde olan ünlü ses apostrofla (') ayrılmıştır: N'ola, gibi.
- Metinde okunamayan yerler orjinal hâliyle alınarak beyitte bulunduğu yere eklenmiştir.
- Metninde yapılan metin tamirlerinden çıkarmalarda [] işaretlemesi kullanılmıştır.
- Metinde yer alan Eski Anadolu Türkçesine ait kelimeler ile bazı Arapça-Farsça kelimelerin anlamlarına dipnotta yer verilmiştir.
- Çalışmanın sonuna metin tıpkıbasım şeklinde eklenmiştir.

Hazâ Ahvâl-i Kıyâmet

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

162a

1	Ol iki ' âlem güneşi Muştafâ
' Âleme rahmet ola önden şoña
2	Ol gice varmış idi mi' râcına
Gökleri seyr eyledi ucdan uca
3	Uçmağile ¹ tamuyı ² gördi ' ayân
Gelicek aşhâbına kıldı beyân
4	Cenneti vaşf idicek sevindiler
Ğuşşadan ³ ğaykudan ⁴ âzâd oldılar
5	Tamuyı vaşf idicek añladılar
Zârı ⁵ kıilup yürekleri tağladılar
6	Ben dağhî vaşf ideyi[m] imdi saña
Ger kulağ açar isen benden yaña
7	Gelin ' araşât ⁶ günin söyleyelüm
Yolumuz kıanda ⁷ gidemez añlayalum
8	Buña kıyâmet diyi ad didiler
Köprüdür ilk buña uğradılar
9	Şol ⁸ günü kim urasın ⁹ yaşduğa baş
Vârişler mâlîñi kılalar taraş ¹⁰
10	Melekü'l-mevt ¹¹ gele cânuñ kıaşdına
Hem gele şeytân imânuñ kıaşdına
11	' Aceb âsân vire misin anda ¹² cân

¹ uçmağ, uçmağ: cennet.

² tamu: cehennem.

³ ğuşşa: keder, kaygı, tasa.

⁴ ğayku, kaygu: üzüntü, tasa, endişe.

⁵ zâr: inleme, ağlayış.

⁶ araşât: mahşer yeri.

⁷ kıanda: nerede, nereye.

⁸ şol: şu, o.

⁹ urmağ: vurmak, çarpmak, belli bir sesi yüksek olarak çıkarmak, haykırmak, giyinmek, takmak, koymak, sokmak, ifade etmek, sürmek, etkilemek.

¹⁰ taraş: yağma.

¹¹ Melekü'l-mevt: Ölüm meleği, Azrail.

¹² anda: orada, onda, oraya, o zaman.

- 12 Ḳurtara mısın ‘Azrā’ilden ĩmān
Sin¹³ içinde şorisarlardur su’āl
Söyleyemesin faşih dahī kelām
- 162b
- 13 olur mı yoḥsa tār
Varacaḳ yirūn yoḥsa nār
- 14 Münkere toḡrı cevāb vire misin
Cennete doḡrı varup gire misin
- 15 Güc kıyāmet işbulardur¹⁴ kim didüñ
Kimsenüñ Ḥaḳḳın üstüñde ḳoduñ
- 16 Virelüm ulu kıyāmetden ḥaber
Çoḳ ḥikāyet var bu sözde mu‘teber
- 17 Ol zamānuñ begleri zālīm ola
Dünyā seven ḳādīlar rüşvet ala
- 18 ‘İlm ile ḳılmaya ‘ālimler ‘amel
Yıḳa bunlarıñ dīnin tolu ‘amel
- 19 Ol zamānuñ pīrleri zānī¹⁵ ola
Nev-civānlar fāsıḳ ḳanı ola
- 20 Ḳalmaya ḥātūn kişilerde ḥayā
Bī-ḥayālīḳ idenler
- 21 Giceler uluya ḥürmet etmeye
Degme¹⁶ ḳişi dīn yolınca gitmeye
- 22 Ḳardaşı ḳardaşa teraḥḥum¹⁷ ḳılmaya
Ḳoñşısı¹⁸ ḳoñşıyı ḥaḳir bilmeye
- 23 Bay¹⁹ u yoḥsul hep ribāḥor²⁰ olalar
Yarın ol ḥazrete maḳḥūr²¹ olalar
- 24 Ehli taḳvāyı terk ideler zühdiler
Dünyāya şarf ide cedd-i cehdiler
- 25 Bāyları virmeye yoḥsula zekāt
Hem dahī terk ideler anlar şalavāt
- 26 Zevḳin ala dünyā emānlarınuñ
Ārzü şevḳin gidere cānlarınuñ

¹³ sin: mezar, kabir.

¹⁴ işbular, uşbular: bunlar.

¹⁵ zānī: zina eden.

¹⁶ degme: Her, her bir, herhangi bir, beğenilmiş, seçilmiş.

¹⁷ teraḥḥum: merhamet etme, acıma.

¹⁸ ḳoñşı: komşu.

¹⁹ bay: zengin.

²⁰ ribāḥor: faizci.

²¹ maḳḥūr: kahrolmuş, bozguna uğratılmış, yenilmiş, Allah'ın gazabına uğramış.

163a

- 27 Evlerini eyleyeler key²² yüce
Diyeler yapıdı idi fülân hoca
- 28 Mâlları ola himmetleri yođ
Gözleri ac ola qarınları toğ
- 29 Āhîret kayup dünyâyı seveler
Dünyānuñ ardına düşüp kıovalar
- 30 Tākati zühd-i şalâhı kıoyalar
Varup fisđ u fücûra uyalar
- 31 Kıanda meyhâne var ise hep tola
Kıanda mescid var ise ötsiz²³ kıala
- 32 Bu halk azuban gümrâh ola
Degmeler varamayısar toğrı yola
- 33 Kimse kıalmaya Hâka toğrı tıpar
Pes²⁴ bulardan²⁵ şoñra kıyâmet kıopar
- 34 Pâdişâh İsrâfîle emr eyleye
Şûruñı ur deyü²⁶ aña²⁷ söyleye
- 35 Çünkü ol şûrı İsrâfîl ura
Şûr âvâzı toğuna göge yere²⁸
- 36 Hep hâlâyık²⁹ deng³⁰ ü dembest³¹ ola
İçmedin esrid ü dengi ola
- 37 Yeryüzünde olanlar hep deng ola
Kiminüñ ‘ađlı gide kimi öle
- 38 Ne yimek içmek añalar ne
Kimsene bilmeye ol-dem
- 39 Taşlar aşığı yıkıldı şanalar
Gökleri yire döküldi şanalar
- 40 Geçdi bunuñ üzerinden çok zamân
İkileyin urıla şûr nâgehân

163b

- 41 Cümle yir ehli gök ehli hep öle

²² key: çok, pek çok, büyük, muhteşem.

²³ öt: ses, seda.

²⁴ pes: şimdi, öyleyse, sonra, ondan sonra, hasılı, sonunda, işte.

²⁵ bular: bunlar.

²⁶ deyü, deyi, diyü, diyi: diye.

²⁷ aña: ona, onu.

²⁸ Yazar bazı yerlerde “yer”, bazı yerlerde “yir” şeklinde yazmış ya da harekeleme yapmıştır.

²⁹ hâlâyık: mahlûklar, yaratıklar, insanlar.

³⁰ deng: hayran, şaşkın, sersem.

³¹ dem-best: susmuş, soluğu kesilmiş.

- Hâk Te^ç alâ bâkî kendü kıla
 42 Diye kıanı³² mülk benümdür diyen
 Mülk kimiñ imiş gözün aç gör beyân
 43 Bir yele emr ide ol şâh-ı Kādīm
 Kim adıdur ol yelün rîh³³ ü ç aqım³⁴
 44 İgne yurtusınca³⁵ yel esdiyidi
 ç Ād kıavminün köküni kesdiyidi
 45 ç Arş altında kıalanı bağluyıdı
 Şalıvirdi Hâk Te^ç alâ es didi
 46 Pâdişâh destûrıyla ese o yel
 Ne şehirler kıoya ne hod el³⁶³⁷
 47 Tağlar birbirine urıyısar³⁸
 Yüceleri alcağa şavurısar
 48 Mağrib maşrıq kıamusı ola düz
 Şöyle düz ola ki bir kıalmaya düz
 49 Yeryüzin pamuk gibi hep atısar
 Bir zamân şöyle oşuz kıalısar
 50 Pâre pâre ola gökler sökile
 Ay [u] yıldızlar deniz[e] dökile
 51 Kıurıya deñiz içinde hep şular
 Bunı bilen Ādemî nice güler
 52 Güneşün erdi iken yüzi düne
 Çarh u felek mîl kıadar yire ine
 53 Hâk Te^ç alâ yaradıldan dünyâyı
 Zâhir idilden bu fânî dünyâyı
 54 Ne kıadar kim mağlûkât gelmişidi
 Cümlesi ölüp türâb olmuşidi

164a

- 55 Ditreye yer bunları taşra ata
 Birisin kıomaya kim yirde yata
 56 Girü³⁹ nice düşene yiri yiyer
 Ben dimezem hadîşde böyle diyer
 57 Mağlûkātuñ toprağı yire ine

³² kıanı: hani, nerede.

³³ rîh: yel, rüzgar.

³⁴ ç aqım: yağmur getirmeyen rüzgar, bilhassa batıdan veya kuzeybatıdan esen rüzgar.

³⁵ igne yurtu: igne deliğı.

³⁶ el: il, memleket, yurt, ülke, halk ahali, akraba, yabancı olmayan, dost.

³⁷ Hece eksik.

³⁸ Hece eksik.

³⁹ girü, gerü: yine, tekrar, bir daha.

- Ol yime yirüñ üzerine çona
 58 Bir haşır gibi bu yiri şoyalar
 ‘ Arş ayağına çayayı⁴⁰ koyalar
 59 İşit imdi pâdişâhuñ kudretin
 Didi Hâk Te‘ âlâ bilsin hikmetin
 60 Maḥlûkâtuñ cümlesi ölmüş iken
 Kâmusı küllî fenâ olmuş iken
 61 Lafz-ı kudret ben aña emr eyleye
 Ur şuruñı deyü aña söyleye
 62 Ura çün İsrâfîl üçüncü şûrı
 Ola yir gök cümle diri⁴¹
 63 Çünkü İsrâfîle o dem şûr ura
 Ne ki cân var ise cismine gire
 64 Muştafâ getüre ol demde başın
 Ağlaya ümmet deyü yaşın yaşın⁴²
 65 Gele Cebrâ’ il diye yâ Muştafâ
 Bugün ol gündür kim kılasın vefâ
 66 Getüre uçmağdan aña ḥulle tâc
 Şuğlına ırmeye⁴³ anuñ sirâc⁴⁴
 67 Ola Mîkâ’ il elinde ḥulle ṭon⁴⁵
 Dir sizüñ için geldi geyüñ bunu çün⁴⁶
 68 Ola İsrâfîl elinde bir ‘ alem⁴⁸
 Anuñ altında ola ne yok elem
 164b
 69 Ola Azrâ’ il elinde bir burâk
 Diye yâ Aḥmed Burâkdan yaña baç
 70 Geyüreler⁴⁹ ḥulleyi⁵⁰ vuruna tâc
 Vir şalavât Muştafâya gözün ac
 71 *Ger seversüñ ‘ aşk ile Muḥammedi*
Vir şalavât yâ Muḥammed ümmeti
 72 Aḥmedi ol burâğa bindürdiler

⁴⁰ çaya: dayanılacak şey, mesnet.

⁴¹ Hece eksik.

⁴² yaşın yaşın: gizli gizli, için için.

⁴³ ırmek: ermek, yetişmek, olgunlaşmak, büyümek, ulaşmak, erişmek.

⁴⁴ sirâc: kandil, ışık, mum.

⁴⁵ ṭon: elbise, kılık kıyafet.

⁴⁶ “bunı çün” ifadesi satıra sığmamış.

⁴⁷ Hece fazla.

⁴⁸ ‘ alem: nişan, alamet, bayrak, sancak.

⁴⁹ geyürmek, giyürmek: giydirmek.

⁵⁰ ḥulle: cennet elbisesi.

- Būrağı ʿ arşdan yaña döndürdiler
 73 Muştafa ʿ arş gölgesine çün gele
 İşit imdi maḥlūkuñ ḥālī n'ola
 74 İşit imdi maḥşer ehli ḥālīni
 Kimsene⁵¹ anda yürümez şalını
 75 Çün ḥalāyık ölmüş iken dirile
 ʔamusi⁵² maḥşer yirine derile
 76 Emr ola cehennem ağızın açalar
 Maḥşer ehli üstüne od saçalar
 77 Ol oduñ her biri tağlar gibi
 İşidüben olmaduñ ağlar gibi
 78 Güneş ıssısı⁵³ cehennem heybeti
 ʔalmaya bu ḥalkuñ aña ḥaḳati
 79 Hep ḥalk cümlesi ğurbān ola
 Ağlamağdan gözleri giryān ola
 80 Ol günüñ şöyle ola kim heybeti
 Kimse seçemeye ardan ʿ avreti
 81 Yarın kişi kendi özin⁵⁴ bilmeye
 İşi ağlamak ola hiç gülmeye
 82 Tañrı ḳāḏī ola mizān ḳurıla
 Vermeğil şaḳın mizāna ḳurıla

165a

- 83 ʔurıla cehennem ağızına şırāt
 Geçmek için böyle eyle ihtiyā[t]
 84 Ol kıldan ince kılıcdan anı
 ʔara günden ʔara gūsı ḳatı
 85 Biñ yıl ola yoḳışı biñ yılı iniş
 Ol biñ yıllık düzi şöyle dimiş
 86 Kefesi terāzūnuñ dünyā ḳadar
 Varıcağ utanmayasın ḳıl ḥazer
 87 Nicelerüñ ağız ola yazuğı⁵⁵
 Bunda maʿ şiyet⁵⁶ idine yazuğı
 88 Nicelerüñ ḥaberi artuğ geliser
 Pādişāhdan ḥūri-i cennet bulısar⁵⁷

⁵¹ kimsene, kimesne: kimse.

⁵² ḳamu: bütün, hep, her, herkes.

⁵³ ıssi: sıcak, sıcaklık, hararet.

⁵⁴ öz: nefis, zat, kendisi, iç.

⁵⁵ yazuğ, yazuğ: günah, suç.

⁵⁶ maʿ şiyet: asilik, itaatsizlik, isyan, günah.

⁵⁷ Bu kelime satıra sığmadığından çizgi dışına yazılmıştır.

- 89 Nicelerün bitisi⁵⁸ ola kara
Şala zebâniler anları nâra
- 90 Nicelerün bitisi virile aķ
Cennet içinde girüp bine burâķ
- 91 Nicelere şorı şorar şoricı
Ne şoğud yirler anda ne hâcî
- 92 Ne fülân oğlu anda añılur
Her kişi sözini anda yañılur⁵⁹
- 93 Şormaya anda aşlı ile neseb
Ne kim işledigse ola hisâb
- 94 Niceler bunda zinâ itmiş idi
Ma^c şiyet âğüşını⁶⁰ açmış idi
- 95 Niceler uğurluķ⁶¹ eylemiş idi
Tamu yolın bunda toplamış idi
- 96 Niceler kim itmiş idi bunda ķan
Öldürüp uçurmuş idi bunda cân

165b

- 97 Niceler içmiş idi bunda şuçı
İtmiş idi kendü nefesine güci
- 98 Açılısar ķamusınıñ hâlleri
Mühr ırla söylenmeye dilleri
- 99 Cümle â^c zâlar tanuķluķlar vire
Nice yüz şuyı dökülüser yire
- 100 Niceleri şırâtı yel gibi giçe
Niceler degmeye ķuş gibi uça
- 101 Yörük at gibi giçer kimisi
Şöyle kim ķatında giçeler nicesi⁶²
- 102 Yıldırım⁶³ gibi giçerler niceler
Tañrı ^c aşıklarıdur meger bular
- 103 Niceler sekridi⁶⁴ sekridi giçe
Varuban cennetde hoş yiyüp içe
- 104 Ey niceler geçmeyeyüben düşeler
Od içinde ķaynayuban bişeler
- 105 Her günü biñ yılca olısar anuñ

⁵⁸ biti: Yazılmış şey, mektup, amel defteri.

⁵⁹ yañu, yanķu: yankı, ses yansıması.

⁶⁰ Metinde “âğüşını” şeklinde.

⁶¹ uğurluķ, uğruluķ: Hırsızlık.

⁶² Hece fazla.

⁶³ Metinde “yıldırıp” şeklinde.

⁶⁴ sekrimek, segrimek: titremek, tiril tiril titremek, sıçramak, hücum etmek.

- 106 Quriya diller ʔamaqlar hep kamu[n̄]
 Aça ağızına cehennem söyleye
 Yā İllāhī baña ʔa‘ām⁶⁵ vir diye
 107 Hax Te‘alānuñ feriştaqları⁶⁶ var
 Şöyle ‘azīm yār dimişdür bular
 108 Yedi deñizüñ şuyını başına
 Dökseler itmezdi anuñ qaşına
 109 Süreler bölük bölük kâfirleri
 ʔamu içinde yaqalar anları
 110 ʔamuyı vaşf eyleyem diñle saña
 Ger kulaq açar iseñ benden yaña
166a
 111 Yedi qatdur birbirinden aşığa
 Hürmet eylemez irine uşığa
 112 Eñ aşığasında Saır ʔamusı
 Anda yanısar kâfirler kamuşu
 113 Hem ikinci ʔamunuñ adı Saqar
 Tañrı münâfıqları anda yaqar
 114 Bu üçinci ʔamunuñ adı Şübür
 Aña müşrikler giriserdür ğubür⁶⁷
 115 İdeyim dördünci Veyl⁶⁸ ʔamusı
 Girmeyesin şakladında nāmusı
 116 Anda zālim bādışāhlar yanısar
 Od içinde türlü ‘azāb göriser
 117 Bu beşinci ʔamu adı Hāviye
 ʔo֟toludur içi anda zāviye
 118 Okuduğun ʔutmaz ‘ālimler gire
 ‘İlm ile ‘amel kılmadılar zīrā
 119 ʔamunuñ altıncısıdur Hıaame
 Şefkat eylemez odı hiç ādeme
 120 Anuñ içinde yanar zinā iden
 ʔoğrı yolu qoyuban eğıri giden
 121 ʔamunuñ yedinci adı Ğayyā imiş
 Oddan içi to֟tolu ahyā imiş
 122 Şol atasın atasın azarlayan
 Qur’anı terk eyleyüben irleyen⁶⁹

⁶⁵ ʔa‘ām: yemek, aş.

⁶⁶ feriştaq, firişte: melek.

⁶⁷ ğubür, kubür: mezarlar.

⁶⁸ Veyl: cehennemde bir derenin adı.

- 123 Dağı artuğ aluban eksük şatan
Anlar ola hep od içinde yanan
- 124 Ğıybet idüp kimsenün etin çeken
Şol yalân tohumın dünyâda eken
- 166b**
- 125 Güci yitdüğine nâ-ħağ zulm eden
Ĥağķı koyup bâtıla uyup giden
- 126 Bunları cümle süriserler oda
Ĥışım idiser bunlara yarın Ĥudâ
- 127 Ve bunda şol tevbesiz olanları
Ĥamu içinde yağarlar bunları
- 128 Meger anlar girmeden tevbe kıla
Tevbe yarın anlarıñ elin ala
- 129 Söyleyelüm şıfâtında şamunuñ
Ĥorķup üşendügi oldur şamunuñ
- 130 Var anuñ içinde ot⁷⁰ dan tağlar
Ol eridür hem yürekden yağlar
- 131 Degem zebâniler otdan key ulu
Vaş idüben ĥisâba gelmez
- 132 Ola Hüd tağı gibi her birisi
Ĥalının⁷¹ aña kıyâş et ey kişi
- 133 Her yılânı bir dev gibi ola
Ol yılân olduĥunuñ ĥâli n'ola
- 134 Degme ' aķreb her biri kaķır gibi
Ne gönül gözler ne ĥâzır gibi
- 135 Ol zebâniler duta kâfirleri
Yüzi üstine sürürler anları
- 136 Bir şapanca⁷² ile yenmiş biñ eri
Ĥamuya bırağa anuñ her biri
- 137 Boynuna otdan selâsil⁷³ tağalar
Sürinüp anları oda atalar
- 138 Şoķa ' aķrebler yılanlar anları
Öyle şoķa kim acıya cânları
- 167a**
- 139 Dilleri cehennem otı çiykiye
Niçün iķrâr itmedün Ĥağķı diye

⁶⁹ ir, er: erken, erken zaman.

⁷⁰ ot, od: ateş.

⁷¹ kalın: sık, yoğun, kalınlık, derin.

⁷² şapanca, şabanca: tokat, sille, şamar.

⁷³ selâsil: zincirler.

- 140 Od içinde niceler dā'im yanalar
Ne yiyeler ne ħod içüp qanalar
- 141 Bir yanı yana bir yanı bata
O batan yanını od girü tuta
- 142 Dönelüp Mālike⁷⁴ söyleyeler
Biz acıķduķ yiyecek vir deyeler
- 143 Ol Mālik bunlara zaķķūm yidüre
Yudmayup boğazlarına tura
- 144 Çün bular zaķķum yeyişin⁷⁵ yiyeler
Şuşayalar şu daħı isteyeler
- 145 Bunlaruñ şusaduğunu göreler
Tāmunuñ ıssı şuyundan vireler
- 146 Ol cehim şarābını bunlar içe
İçi bağrı küllī aşāğı geçe
- 147 Od içinde qalalar ebed bular
Zirā kim Allāhı inkār itdiler
- 148 *Ger seversūñ 'aşķ ile Muħammedi*
Vir şalavāt yā Muħammed ümmeti
- 149 Yine geldūñ bir kıyāmet ħāline
Diñle imdi anlaruñ aħvāline
- 150 Maħşer ehlinūñ kamu mü'minleri
Kim size vaşf itdük idi anları
- 151 Derilüp⁷⁶ Ādem ataya varalar
Yā ata meded deyüp yalvaralar
- 152 Bizi Allāhdan dile qurtulalum
Issıdan yanduk ferāgat idelüm
- 167b**
- 153 Tāmu heybeti kıyāmet ıssısı
Za' yıf olduķ dile ħazretten bizi
- 154 ādem ata deye ben suç işledüm
Emrini terk eyleyüben buğday yidüm⁷⁷
- 155 Şuçluyam ben dileyemezem sizi
Terk idūñ benden daħı bu sözi
- 156 Meger oğlum Nūħa varasız deye
Ĥaķ Te'alādan sizi ol dileye
- 157 Ağlaşu ağlaşu Nūħa geleler

⁷⁴ Mālik: yedi cehennemın hākimi ve kapıcısı olan melek, zebanileri idare eden melek.

⁷⁵ yeyişmek, yiyişmek: birlikte yemek.

⁷⁶ derilmek, dirilmek: toplanmak.

⁷⁷ Hece fazla.

- Nûh önünde zârılıklar kıllalar
- 158 Deyeler yâ Nûh bizi bugün dile
İşbu oddan cânımız feraḥ bula
- 159 Nûh deye ki ben günâh itdüm ‘ aẓīm
Ben sizi dileyemez in ḳadīm
- 160 Ümmetümüñ ben ḥelâkin diledüm
Anlaruñ ḥelâkine diş biledüm
- 161 Ḥaḳ Te‘âlâ virdi anlara tûfân
Cümlesi ğarḳ oldu ḳurtulmadı cân
- 162 İşbu suçum baña olmışdur ḥicâb
Meger İbrâhîm ḳıla size ḫalâb
- 163 Gelüp İbrâhîm-i Ḥalîl bulalar
Ağlaşuban dükeli⁷⁸ yalvaralar
- 164 Ḳamu meded diyi ağladılar
Zârı ḳılup yürekler ḫağladılar
- 165 Dile kim bizi çalabdan⁷⁹ yâ Ḥalîl
Bizi maḫşer ıssısı ḳıldı zelîl
- 166 Çünkü İbrâhîm bunlar yalvaralar
İşit İbrâhîm ne diye bular
- 168a**
- 167 Dünyâda söylemişidüm üç yalân
Oldur iş benden baña ḥicâb olan
- 168 İmdi saña kendi nefsum ḳayısı⁸⁰
İsmâ‘îli añmazam degil sizi
- 169 Mûsâ peygâmbere varasın meger
Diler ise sizi Ḥaḳdan o diler
- 170 Ağlaşu bular Mûsâya varalar
Mûsâyı maḫşer yerinde bulalar
- 171 Didiler bize meded ḳıl yâ Mûsî
Şaḳlayasın dîn yolında nâmûsı
- 172 Mûsâ aydur dileyemezem sizi
Baña nefsim ḳayısı ḳavl bu sözi
- 173 İşledüm dünyâda ben bir ölü ḳan
Ḳıḫmîri öldürmişidüm ol zamân
- 174 Dileyemezem bugün Ḥaḳdan sizi
Allâh ‘afv ide meger cümlemüzi
- 175 Yâḫud ‘İsâya varasız ḳamuñuz

⁷⁸ dükeli: hep, hepsi, cümle, herkes.

⁷⁹ çalab: Allah, Tanrı.

⁸⁰ ḳayı, ḳayu: Kaygı, endişe, tasa.

- Ayağına düşüben yalvarıñuz
- 176 Ağlaşuban ʿ İ̄sā ʿatına varalar
Anuñ ʿatında zārlıklar ʿılalar
- 177 Bizi Allāhdan dileyüben vir bugün⁸¹
Maḥşer ıssısı bize urdı düğün
- 178 İki yoldan birine şalsun bizi
Yā nebī ʿefī ʿ tutunuruz sizi
- 179 ʿ İ̄sā diñleye bunlaruñ sözini
Qaldurup baqmaya hergiz yüzini
- 180 Deye baña kendü nefsim ʿayusı
Terk idüñ beni siz ahi⁸²
- 168b**
- 181 Baña bühtān itdi ʿāfirler ʿamu
Tañrı sizi dileye bārī ʿ amū
- 182 Baña ol adum olupdur hiçāb
Nice virem Tañrı ʿatında cevāb
- 183 Muştafāya varıñuz siz ʿamuñuz
Zārlıq ʿıluñuz ḥāşıñuz ʿ amıñuz
- 184 Derdüñüze andan olısar devā
Ol ʿılısar ḥācetüñüz revā
- 185 Geleler ʿ arş gölgesinde Aḥmede
Tañrınıñ ḥabībi ol Muḥammede
- 186 İdeler yā Resūlallāh bize meded
Çekmişüz bugün belāyı bir ʿ aded
- 187 Bizi Allāhdan dilegil yā ḥabīb
Dertlü yazuḳlu⁸³ ümmetiñe sen ḫabīb⁸⁴
- 188 Muştafā bunları görüp ağlaya
Bunları dilemege bil⁸⁵ bağlaya
- 189 Tācı gidere ʿıqara ḫulleyi
İne buraqdan ʿanı ümmet deyi
- 190 Ura ʿoprağa yüzini Muştafā
Dileye bunları ol şadr-ı şafā
- 191 Ḥaḳ Te ʿ ālā Aḥmede ʿıla nidā
Üç uluda birini ʿıldur ʿ atā
- 192 Başımı ʿaldur deye yā Muştafā

⁸¹ Hece fazla.

⁸² Hece eksik.

⁸³ yazuḳlu: günahkar, suçlu.

⁸⁴ Hece fazla.

⁸⁵ bil: bel.

- Ümmetüñe eyledüñ bugün ‘ aṭā
- 193 Muştafa kıldurmayısar başını
Dökiser anda gözinden yaşını
- 194 Muştafa aydur bağışlağıl baña
Maḥşer ehlini kamu önden şoña
- 169a**
- 195 Hâk Te‘âlâ deye getür yâ ḥabīb
Derdine yazuklu ümmetine sen ṭabīb⁸⁶
- 196 Cümle imân ehlini virem saña
Maḥşer ehlini kamu önden şoña⁸⁷
- 197 Muştafa getüre yirden başını
Gözlerinüñ anda sile yaşını
- 198 Ebübekir ‘ Ömer ‘ Osmân ‘ Alī
Ol ‘ alam dibinde⁸⁸ cümle velī
- 199 Ol ‘ alam dibinde çün Aḥmed ola
Anda mü’minler kamu ḥāzır ola
- 200 Giye ḥulleyi uruna ṭacını
Ṭoylaya⁸⁹ ‘ âlemlerüñ muḥtâcını
- 201 Ṭamuda daḥı mu‘azzeb⁹⁰ var ise
Od içinde ḥâlleri düşvâr ise
- 202 Muştafa ‘ izzetine âzâd ola
Ṭamuda kāfirler ebedī kıala
- 203 Geçeler bunlar sırâṭı şevk ile
Gireler uçmak içine şevk ile
- 204 Hûri ḥulle zâhir ola tâc burâk
Olur mü’min kıullara cennet duraḳ
- 205 Ebedī cennet içinde kıalalar
Raḥmeti göline dostuñ ṭalalar
- 206 Derdiñe dermân ola çün Muştafa
Vir şalavât kıarışasın ol şafa
- 207 Fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilât
Vir şalavât Muştafaña ḥoş-nihâd
- Temmet tamâm
Oldı ve’s-selâm

⁸⁶ Hece fazladır. 187. beyitle aynı mısra.

⁸⁷ 194. beyitle aynı mısra.

⁸⁸ dip: kök, ayak.

⁸⁹ ṭoylamak: ziyafet vermek, yedirip içirmek, ağırlamak.

⁹⁰ mu‘azzeb: azap içinde bulunan, eziyet çeken.

Sonuç

İnsan, yaratılışından bu yana ölüm ve ölüm sonrası hayatı merak etmiştir. Farklı dinlerde ve düşünce sistemlerinde bu soruların cevabı inançlar doğrultusunda verilirken İslamiyet'te ölüm, ahiret, mahşer, cennet ve cehennem gibi kavramlar ayet ve hadisler uyarınca izah edilmiştir.

İslamiyet'e göre kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilemez; fakat onun birtakım alametleri bulunmaktadır. Çoğu yoruma göre de insanın kıyameti kendi ölümüdür. Dinî inanca göre ise kıyamet, İsrail'in sûru üflemesiyle başlayacak ve tekrar dirilen insan, dünyada yaptıklarından hesaba çekilecektir. Ceza ve mükâfatlandırma bu doğrultuda yapılarak ebedî hayat başlayacaktır.

Bu düşüncenin yansıma yeri olarak edebiyatta ise ölüm, ahiret ve kıyamet olgusu, İslamiyet'teki ahiret inancı ile eski inanç ve kültürlerden izler taşıyarak teşekkül etmiştir. Böylece bu kavramların ve ölümden sonrasının anlatıldığı dinî nazım türü "kıyâmetnâme" ortaya çıkmıştır. Özellikle İslâmiyet'i yeni kabul etmiş topluluklara, bu hususları basit ve yalın bir dille anlatma çabasının tezahürü olarak, Eski Anadolu Türkçesi devresinde yazılan manzum ahvâl-i kıyâmetler, daha sonra yazılan eserlere model olmuş ve birtakım dinî akideleri eski inanç ve kültürler ile harmanlayarak sonraki devirlere aktarmıştır.

Dönemsel bir özellik olarak Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya konulan ahvâl-i kıyâmetlerin; mesnevi nazım şekli ve aruzun kısa kalıplarıyla sade ve anlaşılır bir dille yazıldığı, beyit sayısının çok olmadığı, vezin noktasında sıkıntılı bulduğu, imlaya uydurmak adına bazı Arapça ve Farsça kelimelerle oynandığı görülmektedir. Bu çalışmanın konusu olan ahvâl-i kıyâmet örneği de bu hususları bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca bu döneme ait kelime kadrosu ve ek kullanımları da karşımıza çıkmaktadır.

Aynı yazma içerisinde aynı müstensihin elinden çıkan metinler arasında yer alan bu mesnevinin konusu, Hz. Muhammed'in miraçta cennet ve cehennemi görüp onları ahabına anlatmasıyla başlar. Akabinde kıyametin alametleri sıralanır. Sonrasında Allah'ın İsrail'e sûru üflemesini emretmesi ve sûrun her üflenişinde yaşanacaklardan bahsedilir. Mahşer yeri ve mahşer ehlinin hâli anlatıldıktan sonra da cehennem vafedilir. Bu bölüm bitince de, müminlerin sırasıyla Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve nihayetinde Hz. Muhammed'e gidip meded istemeleri ve Allah'ın Hz. Muhammed'e ümmetini verip onları bağışlaması anlatılır. Şekil ve muhteva özellikleri yönünden incelenen bu metin, hem Eski Anadolu Türkçesi dil hususiyetlerini taşıması hem de dinî-edebî bir tür olan kıyâmetnâme türüne örnek olması bakımından önemlidir. Bu çalışmada sadece bir örneğine yer verilen; fakat yazmalar arasında kaldığı için henüz inceleme yapılamayan ahvâl-i kıyâmetlerin tespitiyle birlikte, kıyâmetnâme türüne ait özellikler belirlenerek bu tür, dinî nazım türleri arasında bir başlık olarak yerini alabilecektir.

Kaynakça

- Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Dilçin, Cem (1978). XIII. Yüzyıl Metinlerinden Yeni Bir Yapıt: Ahvâl-i Kıyâmet. *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara: TDK Yay.

- Durmaz, Esra (1994). *Şeyyad Hamza'nın Ahval-i Kıyamet'i*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güzel, Abdurrahman (2012). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yay.
- İçli, Ahmet (2020). Tursun Fakı'nın "Hz. Resul'ün Ebu Cehil ile Güreşi" Mesnevisinin Bir Yazma Nüshası. *Uluslararası Yunus Emre ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Gelişimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Kırşehir, 28-44*.
- Köksal, Fatih (2016). *Yâ Kebîkeç Mecmualar Arasında*. İstanbul: Kesit Yay.
- Köktekin, Kazım (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Mahdum, Abid Nazar (2010). Kıyamet Konulu Tarihi Belirsiz Bir Mesnevi: Destân-ı Arasât. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 184, 149-184*.
- Şengün, Necdet (2019). Türk İslam Edebiyatı'nda Bir Nazım Türü Olarak Ahvâl-i Kıyâmetler ve Şâiri Bilinmeyen Bir Ahvâl-i Kıyâmet Üzerine. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15, 34-61*.
- Topaloğlu, Bekir (2002). Kıyamet. *TDV İslam Ansiklopedisi, 25, 516-22*.
- Yaman, Bahattin (2007). Ahvâl-i Kıyâmet Yazmaları Resimlerinde Kıyamet Sonrası Hayat. *EFD/JFL (Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi/Journal of Faculty of Letters), 24 (2), 217-234*.

Tıpkıbasım

